

Ónadi Sándor

Ablonczy Balázs: Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1921. (Jaffa Kiadó, Bp., 2020. 271 o.)

Ablonczy Balázs a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa, 2011–2015 között a Párizsi Magyar Intézet igazgatója, jelenleg pedig az MTA „Lendület” program Trianon 100 kutatócsoportjának vezetője. A kutatócsoport 2016-ban nyerte el a program támogatását, s látott hozzá Trianon vizsgálatához. Azért nemcsak a békeszerződést írtam, mert a recenzióra készülve, a kutatócsoport honlapját böngészve (<https://trianon100.hu>) meglepődve tapasztaltam, hogy a szokatlanul magas taglétszámú (22 fős) közösség mennyire nagy szórással rendelkezik nem csupán a tagok vizsgálati területeit, de képzettségüket tekintve is. Akad közöttük szociológus, művészettörténész, földrajztudománnyal foglalkozó stb.

A program zászlóbontásakor az elsődleges célok között szerepelt a klasszikus diplomáciatörténeti feldolgozás – olvasható a recenzeált kötet szerzőjének gondolata.¹ Ide sorolhatók azok a nagyhatalmak, amelyeknek béketárgyalási stratégiái ismeretlenek (például az Egyesült Államok, Olaszország), vagy feldolgozatlanok a magyar fél szemszögéből. Ehhez kapcsolódik még a magyar delegáció naplójának feldolgozása, kiadása is. Másik fókuszként az összeomlás társadalmát említi a szerző, idesorolva a menekülteket, a lakosság ellátását, a közegészségügy kérdését. A békeszerződés megszilárdulásának vizsgálata jelenti a harmadik gócpontot. Ide sorolható a közigazgatás, gazdaság, házassági piac átalakulása, vagy a rövid életű, *efemer* államok kérdése. Utolsóként Trianon magyarországi emlékezetképe áll.

A téma tehát meglehetősen szerteágazó és rendkívül terhes. Terhes abból a szempontból, hogy tapasztalható egyfajta társadalmi elvárás az eredmények iránt, és terhes abból a szempontból, hogy a nemzeti identitásunk, emlékezetünk – s az utódállamok más polgárai számára is – rendkívül, hanem a leginkább meghatározó történeti eseményről beszélünk. A szerző az *azonnali.hu*-nak adott interjújában úgy fogalmaz, hogy a trianoni békeszerződés azért nem képes „hideg emlékezteté”, történelemmé válni, mert a határon túl máig vannak olyan magyar közösségek, akik a békeszerződés következményeiként kerültek oda, így pedig egyfajta emlékezeti helyként funkcionálnak.²

Az ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1921 című kötet 2020-ban, a vizsgált esemény centenáriumi évében jelent meg a Jaffa Kiadó gondozásában. Első kézbevételekor a borító szokatlan színvilága a legmegragadóbb. Vasúti felüljáró alatt öt emberalak látható: egy idősebb, két fiatalabb asszony, a két fiatalabbnak egy-egy gyermek a karjában. Az archív felvétel utólagos digitális színezése szándékosan elnagyolt, ezzel is kiragadva az alakokat a fénykép szürkeségéből. A könyv bevezetőjéből aztán kiderül, hogy a szerző nem a megszokott Trianon-kánon újrárását tűzte ki célul, hanem igyekszik bemutatni az összeomlás, forradalmak, ellenforradalom és Trianon időszakát a társadalom tapasztalatain keresztül, de mindezt elhelyezve a nagypolitikai palettán, s így egyfajta hidat képezve makro- és mikrotörténet között. A társadalomtörténeti fókusz magyarázhatja a borító elrendezését is. A másik szembevetendő tényező a cím. Hogyan lehet az

¹ Ablonczy 2016.

² Ablonczy 2020a.

egyik legnagyobb nemzeti traumánk még mindig ismeretlen? A cím is sejteti, hogy az olvasó nem a szokásos Trianon-blokkokra számíthat. A szerző tudatosan a békeszerződés történeteit szeretné megírni, a különböző tapasztalásokat összevetve, elfogadva azt, hogy a fent felsorolt eseményeket másképp élték meg az ország különböző pontjain élő, vagy más társadalmi státuszú polgárai. Magyar történészként nővum, legalább is számomra, hogy külön foglalkozik az utódállamok lakosságának tapasztalataival is.

A szerző nagyszülei emlékének ajánlja a kötetet. Egy rádióinterjúban³ elmondja, hogy ennek oka az, hogy három nagyszülőjével is sokáig együtt tudott élni, s a generációjuk számára Trianon, valamint a második világháború volt a legmeghatározóbb élmény, rendszerint erről meséltek. A kötet 12 fejezetre tagolt. A kötet több szempontból is határmezsgyén mozog számomra. Egyszerre tekinthető tanulmánykötetnek, hiszen fejezetei önmagukban egy-egy jól körülhatárolt témát járnak körül, mégis törekszik szintetizálni a korábbi és legújabb eredményeket, s azt egy monográfiában közreadni. Talán éppen a jól körülhatárolt témák miatt nem mindenhol éreztem az egyes fejezetek közötti kohéziót, de köze lehet még Ablonczy elbeszélésmódjához is. A kötet átmenetet képez szaktörténelmi és ismertető műfaj között. Ezt világosan követik a szerkesztési alapelvek is: a szöveg megfelelően töredezett, nem használ felesleges szakkifejezéseket, és a végjegyzetként helyet foglaló 180 jegyzet is meglehetősen olvasóbaráttá teszi a kötetet. Kevésbé volt zavaró, de mégis szembetűnő, hogy a beillesztett táblázatok, térképek betűtípusa eltért a folyószövegtől. Olvasóbarát még a szöveg nyelvezete. Egy *24.hu*-nak adott interjújában a szerző hivatkozik arra, hogy az első kéziratokból több passzust is törölnie kellett, mert azokat túlságosan is hatásadásnak tartotta.⁴ A mérsékelt hatásadászat eszközeként is kerülhettek be olyan epizodikus elemek, egészen hosszú forrásidézetek, amelyek képesek kiszakítani az olvasót a „hideg emlékezetből” és emberi sorsok megismerésével mérni az eseményeket.

A könyv első fejezete rögtön egy ilyen epizóddal kezdődik: Kuncz Ödön, a Kolozsvári Egyetem professzora gyakran kirándult a szomszédos hegyekben, egy alkalommal azonban nem köszöntek neki az elhaladó román parasztok. A szerző rögtön leszögezi, hogy nem kell mindenben szimbólumokat látni, de felhívja a figyelmet arra, hogy mennyire izgalmas munka felfejtegetni az etnikai viszonyokat átjáró szociális, mentalitástörténelmi, hierarchiai viszonyokat. A bevezető fejezet írástechnikailag a figyelem felkeltését célozza meg. Röviden megismerjük Kuncz Ödön és rokonságának történetét, majd a felekezeti-etnikai viszonyokat, amellyel értelmet nyer a forrásidézet.

Mi lett volna, ha...? fejezet szembemegy a céhes történettudomány dogmájával és megfelelő szakirodalmi altámasztás után eljátszadozik a gondolattal, hogy mi történt volna, ha az Osztrák-Magyar Monarchia megnyeri a háborút, a fegyverszünet után a csapatok nem szélednek szét, ha az országot nem Károlyi Mihály vezeti, ha nem kiáltják ki a Tanácsköztársaságot és hasonló kérdésekkel, amelyek rendszerint előkerülnek, ha nem is szakmai berkeken belül. Véleménye szerint az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásra volt ítélve, esetleg egy győztes háború és egy azt követő katonai diktatúra tudta volna akkori formájában összetartani. Az egyetlen igazi választóvonal a béke aláírásának megtagadása lett volna. Amikor világossá vált, hogy határmódosításokra nincs lehetőség, a békedelegáció és a magyar politikai elit átvette ezt is a lehetséges forgatókönyvek között.

³ Az interjú a Reaktor csatorna meghívására Demkó Attilával közösen készült. Ablonczy–Demkó 2020.

⁴ Ablonczy 2020b.

Az esetleges gazdasági szankcióktól és az azt követő belföldi zavargásoktól tartva azonban elvetette ennek lehetőségét.

A harmadik, *Téli város* címre keresztelt fejezet volt leginkább kívülálló egység számomra. Az első néhány oldala azokkal a műkincsekkel foglalkozik, amelyeket különböző módon próbáltak megőrizni a bevonuló csapatoktól. Így a szomszédos országokhoz csatolt területeken lévő múzeumok egy része vagy Budapestre küldte, vagy elrejtette műtárgyait. Ezt követően három fiatal román értelmiségit ismerünk meg, akik a Nemzeti Múzeumnál listáikat lobogtatva próbálnak érvényt szerezni akarataiknak. Ablonczy a jelenet felvázolása után visszarepít minket az 1918. december 1-i gyulafehérvári román nagygyűlésre, ahol ez a három fiatal találkozott. A szerző ekkor tekeri el az objektívet, ezzel az olvasót berántva 1918 telének Alsó-Fehér vármegyei eseményeibe. A nagygyűlésnek ott-hont adó vármegye történetének, etnikai egymásnak feszülésének története mellett megismerhetjük Gyulafehérvár városi előljáróságának összetételét, az egyének életét, majd a gyűlés részleteit, mint a korszak híradásának módját. Éppen a résztvevők kapcsolati hálója, a történeti kontextusok adatgazdag bemutatása miatt a fejezet itt eltér az olvasóbarát beszédmódtól és kissé nehezen követhetővé válik.

A negyedik fejezet esetében vigyázó szemünket ismét Párizsra vetjük, de Batsányi János versével ellentétben most nem a forradalom exportját reméljük. A fejezet a béke előkészítő munkálataival foglalkozik. A dolgozat elején idézett *nykor.hu* által készített interjúban Ablonczy hivatkozik az Egyesült Államok és Olaszország diplomáciai stratégiájának feltérképezésére, amelyet a fejezetben be is mutat. Érdekes tanulság a wilsoni örendelkezésre való hivatkozás elavultsága. Fontos ráismerni arra, hogy a nagymértékű területi elcsatolás nem feltétlen a magyar politikai elit hibája volt. Nagyhatalmi érdekek szempontjából vizsgálva az Osztrák-Magyar Monarchia, de főleg Magyarország sorsa sokadlagos kérdésként került elő a békekonferencián. A Monarchia már nem tudta ellátni azokat a funkciókat, amiket neki szántak: nem tudott stabilitást hozni az etnikailag tagolt közép-kelet-európai régióban, nem tudta ellensúlyozni a közép-európai német hegemoniát, és nem tudott ellenpólust biztosítani az orosz expanzióval szemben.

Az ötödik fejezet a béketárgyalások magyarországi eseményeiről ír. Érdekes a Tanácsköztársaság idején a Breszt-Litovszk-jelenség bemutatása. Az orosz békét ugyanis gyakran szinonimaként használták az időhúzásra, időnyerésre, ennek jegyében pedig készségesek voltak a feltételekkel kapcsolatban. Miközben az 1918 vége és 1919 vége közötti időszakban majdnem az antanttal való elismertetés volt az összes kormány célja, ehhez paradox módon a Tanácsköztársaság került a legközelebb. A fejezet keserű tanulsága – de talán ennek elfogadása alkalmat teremthet a traumából való kilábalásra –, hogy 1918 és 1921 között a magyar politikai elit mindent megpróbált. Hogy miért nem sikerült előnyösebb feltételeket kiharcolni? Úgy tűnik, hogy a döntések nem a megfelelő ütemben kerültek meghozatalra.

„*Trianon előjátéka az erők elszabadulása volt a Kárpát-medencében*” (98.). A szerző itt is egy jelképes történet felvázolásával, Riszner Ödön főgimnáziumi tanár és Viorel Macavei esetével indít. A román származású diák megüti egykori tanárát, aki nem tesz feljelentést, csupán nyilvános bocsánatkérést vár. A korábbi sérelmeiért elégtételt vevő diák példája egy szimbolikus mozzanat, amely felvezeti a térséget elöntő brutalitást. Ennek első hulláma a parasztforradalom és a spontán elégedetlenség volt, amelyek leginkább a jegyzői hivatalok ellen irányultak, hiszen ezek kezelték a sorozási listákat, ők folyósították a segé-

lyeket, valamint a tehetősebbek ellen. A nemesi kúriák vagy a középosztályi birtokok feladása gyakran olyan szimbolikus cselekedetekkel is együtt járt, mint az osztályra jellemző tárgyak (például zongora, porcelán, könyvek) megsemmisítése. A nagyobb vérontások helyszínét ismerjük, ezek nagyjából a köztudatban is élnek, de összességében rendkívül kevésbé kutatott témáról beszélünk, így a túszszedés, nemi erőszak, fosztogatások témája jóformán kutatatlan. Az erőszak második hullámát a különböző katonai megszállások jelentik, amelyet országosan eltérő mértékben és intenzitással tapasztalt meg a lakosság. Más volt egy erdélyi román elnyomás, mint egy baranyai szerb. A megszállást azonban Északnyugat-Magyarország kivételével mindenki megtapasztalta. Az erőszak, amelyet korábban jószerint csak a katonakorú férfi lakosság élt meg, most a társadalom egészére kihatott. A szerző megemlíti Robert Gerwarth munkásságát, aki szerint Kelet-Európában a háború nem 1918-ban ért véget, hanem valamikor 1923 táján. A korábbi állításokkal szemben szerinte ez az időszak okolható a politikai radikalizmusok felbukásáért, nem a világháború.

A hetedik és nyolcadik fejezet az utódállamok megalakulásával, s a felek tárgyalási stratégiájával foglalkozik. A fentebb tett állítást a Monarchia stabilizációs szerepéről, pontosabban ennek hiányáról alátámaszthatja Beneš külügyminiszter 1918. november végén, a miniszterelnöknek kelt levele, amelyben a területek miharabbi elfoglalásának fontosságáról írt. *„Itt döntő fontosságú a láрма és harc nélküli végrehajtott fajt accompli, és hogy uralkodjunk a helyzetet”* – írja (129.). Habár egy rádióinterjú szerint Ablonczy nem szeretne „mítoszirtó történész” lenni,⁵ mégis kiválóan tölti be ezt a szerepet is. Megtudhatjuk például, hogy a román békedelegáció a kisantant többi meghívottjához képest meglehetősen szerény képvisellel rendelkezett, s magyarországi cselekedetei miatt rendszerint megrovásban részesült a Legfelsőbb Tanács által. A „Kérészállamok” című fejezet az efemer államok kérdését járja körül. Sokszor kevés különbség volt aközött, hogy egy újonnan létrejött állam fenn tudott maradni, illetve, hogy feledésbe merült. A szerző tizenhárom olyan államot mutat be, amelyek az Osztrák-Magyar Monarchia területén jöttek létre, s zömmel néhány hét, hónap leforgása alatt össze is dőltek. *„Ezek a perifériákon létrejött államkezdmények egyszerre voltak bizonyítékai a központi állambatalom meggyengülésének, a wilsonizmus messianisztikus eszmeként való felfogásának és a regionális identitások hirtelen (újra) felbukásának.”* (162.).

A határok kijelölését és a béke ratifikálását követően megkezdődhetett az impériumváltás. A fejezet olyan érdekes átmeneti időszakokat mutat be, amikor például a hivatalokat már románok vezették, de a közigazgatás nyelve még magyar volt. Hasonló esetek figyelhetők meg az ország északi és déli részén is, hiszen a nem magyar tisztviselők korábban magyarok vezette hivatalokban dolgoztak, azokat a törvényeket, sémát ismerték. A közigazgatás átvétele mellett rendkívül fontos volt a szimbolikus térjelek leuralása. Sok esetben a magyar címer, millenniumi emlékművek, Kossuth- és honvédszobrok estek áldozatul. A szerző érdekes megállapítása, hogy az utóbbiak hamarabb, a hatalomátvételt követő hetekben, hónapokban már eltávolításra kerültek, míg az előző kettő akár évekkel később is a helyén maradhatott (176.). Izgalmas vizsgálatot eredményezne e kérdés kibontása. Talán a ki nem vívott autonómia, vagy a történeti közelség lehetett az oka? A fejezet utolsó harmada már sejteti a következő témát: a menekülést. A dilemma az eskütételre, a helyben maradásra, a nehézségek vállalására, miközben a magyarországi magyarság elvárása is kettős. Maradjon, mert így még van lehetőség területi revíziókra; ne legyen

⁵ Ablonczy 2020c.

idegen hatalom kiszolgálója, ne esküdjön idegen címerre. A szerző ennél a résznél aprólékosan mutatja be azokat a körülményeket, amelyekkel a „kintrekedtek” szembesültek, s azokat a lelki gyötrődéseket, amelyek során végül megszületett a döntés. A holisztikus vizsgálat azt mutatja, hogy ahol a megszálló államnak nem volt területi követelése, ott a lakosságot jóval kevesebb atrocitás érte.

Az erőszakhullámok, valamint a békeszerződés következtében 420–430 ezer ember kényszerült elhagyni lakóhelyét. A kutatócsoport már megalakulásakor célul tűzte ki egy adatbázis elkészítését, amelybe a menekültek adatait töltik fel, ezzel pedig „*elmondatlan történetük*” (183.) előtt megnyílhat az elmondás lehetősége. Az elbeszélést az 1920-ban felállított Országos Menekültügyi Hivatal (OMH) grafikonokon ábrázolt adatsorai és személyes elbeszélések színesítik. A legnagyobb gondot a menekültek elhelyezése és élelmezése jelentette. Az ország nem volt felkészülve ekkora embertömeg ellátására, nélkülük is élelmiszerhiány, munkanélküliség volt tapasztalható, ami feszültséget szított a két csoport között. Elszállásolásukat nehezítette, hogy a menekültek jelentős része középosztálybeli volt, így sokszor ragaszkodtak korábbi életszínvonalukhoz. Több olyan elbeszélést ismerünk, hogy nem fogadták el a felkínált egyszobás lakást, mert proletár-jellegűnek találták, helyette inkább otthonukként szolgáló vasúti kocsiban vártak a jobb lehetőségre. A jelenleg is reneszánszát élő székely rovásírás és az Erdély-kultusz a *Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületéhez* köthető, akik az erdélyi kultúrát minden fölé helyezték, a magyarság magjának tartották.

A könyv utolsó előtti fejezete az ellátási nehézségekkel foglalkozik. A fejezetben olvasható a könyv egyik alapállása is: nem az elveszett erdők, nyersanyag, szén-, mangán- vagy lignitbányák miatt jelent akkora veszteséget Trianon. Tomka Bélára hivatkozva írja a szerző, hogy azért szerepel így a közgondolkodásban, mert a korszakban a revízió gondolatát földrajztudományi elemekkel próbálták igazolni. Az, hogy Magyarország 1939-re túlteljesítette a szomszédos államok gazdasági növekedését, igazolhatja ezt az állítást. „*Világosan látszik, hogy a magyar gazdaság leszakadását a mintának tekintett nyugat-európai trendekről nem Trianon, hanem a második világháború és még inkább az államszocializmus gazdaságpolitikája okozta*” (212.). A nyersanyag, területi veszteségek mellett sokkal fontosabb volt a lakosság elvesztése, valamint a már bejáratott gazdasági, társadalmi terek elvágása egymástól. Demeter Gábor, Péntes János, Szilágyi Zsolt, Szulovszky János kutatása nyomán a szerző megállapítja, hogy a Kárpát-medence mai legszegényebb régiói leginkább az elszakított piackörzetekkel magyarázhatók. A 214. oldalon bemutatott „*Területi egyenlőtlenségek Magyarországon 1910-ben*” című térképről kiolvasható, hogy a világos színnel jelölt „fejlett területek” szinte megegyeznek a mai Magyarország határaival. „*Gazdasági tekintetben tehát Trianon már 1920 előtt is készen állt*” – állapítja meg Ablonczy.

A mű utolsó fejezete összefoglalás. Summázza, hogy mi maradt egy birodalomból. Mi történik a korábbi közös szervekkel, a hazai közigazgatással, későbbi apróbb határmódosításokkal, felekezeti szétszakadásokkal. A kötet egyfajta számvetés is a centenáriumi évben. Számvetés a békeszerződés óta eltelt száz esztendőről és számvetés a kutatócsoport addigi munkásságáról is. Habár Ablonczy Balázs nem akar mítoszirtó történész lenni, mégis sikerült újra⁶ olyan, a közgondolkodásban előforduló elméleteket megcáfolnia, amelyek a mai Magyarországot kiemelik a büntetés, árulás, összeesküvés mostoha szülői gyámsága alól, s más megvilágításba helyezhetik a magyarországi Trianon-képet.

---

⁶ Ablonczy 2010.; Ablonczy 2022.

Ahogy a bevezetőben írtam, a kötet tanulmánykötet és szintézis is egyben. Olvashatunk mindenről, amik célként hangoztak el a 2016-os interjúban. A kötet célja a társadalom tapasztalásán keresztül bemutatni az eseményeket, s az elbeszélés mód megváltoztatásával pedig elősegíteni azt, hogy a Trianon-dosszié kihűljön. Az utolsó oldalakon idézett felmérések szerint az ezredfordulón születettek körében Trianon már inkább történeti emlékezet, mint minden rossz szimbóluma. A kötet utolsó mondata rezonál az elsőkre: így is történt. Ezzel újra kifejezve az elbeszélések, tapasztalatok eltérő mivoltát, valamint a történész tévedhetőségét, a múlt tökéletes rekonstruálásának lehetetlenségét. Az ismeretlen Trianon, az eddig elbeszéletlen történetek a kutatócsoport munkáinak összefoglalása következtében elbeszéltté váltak.

Szakirodalom

- Ablonczy 2010. Ablonczy Balázs: Trianon legendák. Bp., 2010.
- Ablonczy 2016. Lendületet vesz a Trianon-kutatás – interjú Ablonczy Balázssal. <https://ujkor.hu/content/lenduletet-vesz-a-trianon-kutatas-interju-ablonczy-balazzsal> (Utolsó letöltés: 2023. január 09.)
- Ablonczy 2020a. Nem biztos, hogy Trianon másként ne következett volna be – Ablonczy Balázs az Azonnalinak. https://azonnali.hu/cikkek/20200102_nem-biztos-hogy-trianon-maskent-ne-kovetkezett volna-be-ablonczy-balazs-az-azonnalinak (Utolsó letöltés: 2022. január 14.)
- Ablonczy 2020b. Ablonczy Balázs: Megtehetjük volna, hogy nem írjuk alá a trianoni békeszerződést. <https://24.hu/belfold/2020/05/27/trianon100-ablonczy-balazs-bekeszerzodes-interju/> (Utolsó letöltés: 2023. január 09.)
- Ablonczy 2020c. Ablonczy Balázs: Trianon, a kelet felé forduló Magyarország és a velünk élő turanizmus. <https://azeletmegminden.hu/029-ablonczy-balazs-podcast/> (Utolsó letöltés: 2023. január 11.)
- Ablonczy 2022. Ablonczy Balázs: Száz év múlva lejár? Újabb Trianon legendák. Bp., 2022.
- Ablonczy–Demkó 2020. Ablonczy Balázs, Demkó Attila: A trianoni békediktátum 100. évfordulója. <https://www.youtube.com/watch?v=Rz0HTZDyB44>